

УДК 336.5:330.35

Дослідження/

Ірина Боярко

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: boyarko@ukr.net

Надія Дехтяр

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: dekhtyar@yandex.ru

Ольга Дейнека

Кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів
Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: gurkina2006@yandex.ru

Оцінка впливу державних витрат на забезпечення економічного зростання

Досліджується вплив державних витрат на забезпечення економічного зростання на прикладі країн ЄС та України. Проаналізовано відповідність бюджетної політики України положенням закону Вагнера та ефекту Армі–Рана.

Discussed is the public spending influence upon the economic growth of EU countries and Ukraine. Analyzed is the compliance of Ukrainian budgetary policy with provisions of the Wagner's Law and the Armeiy-Rahn effect.

Ключові слова: державні витрати, бюджетна політика, економічне зростання, закон Вагнера, ефект Армі–Рана.
Key words: public spending, budgetary policy, economic growth, Wagner's Law, Armeiy-Rahn effect.

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

Подолаття наслідків світової фінансової кризи зумовлює підвищення наукового інтересу до теоретичних та практичних аспектів обґрунтування пріоритетних напрямів державного фінансування соціально-економічного розвитку, які базуються на класичних концепціях теорії державних фінансів. Важливим завданням при цьому є виявлення законів та закономірностей у встановленні взаємозв'язку між державними витратами та бажаними темпами економічного зростання.

Проблема дослідження ролі державних витрат та визначення необхідності їх зростання присвячено наукові розробки таких відомих економістів, як Дж. М. Кейнс¹, А. Штеффле, К. Рау, А. Маршалл, А. Вагнер, Р. Масгрейв². Серед сучасних науковців можна назвати І. Луніну³, Р. Нігматуліну⁴, К. Павлюка⁵, Ю. Пасічні-

ка⁶, С. Юрія⁷, які багато уваги приділили дослідженню сутності, складу й тенденцій розвитку державних витрат. Водночас у науковій літературі недостатньо висвітлено проблему впливу державних витрат на забезпечення економічного зростання, що є основним критерієм ефективної реалізації бюджетної політики країни. Тож метою даної статті є дослідження впливу державних витрат на забезпечення економічного зростання в країнах ЄС та Україні.

Світовий досвід функціонування економічних систем засвідчує необхідність активної участі держави в управлінні господарськими процесами з метою підвищення їх ефективності. Це зумовлює важливість розгляду закономірностей формування, становлення та розвитку механізму взаємодії держави і ринку, суттєвим аспектом якого є виявлення оптимальних пропорцій співіснування державного та приватного секторів економіки.

Доцільність та обов'язковість присутності держави як активного агента

регулювання соціально-економічних процесів у ринковій економіці пов'язана з винятковою важливістю виконання притаманних їй функцій. В основу розвитку сучасної соціально-орієнтованої економіки закладено становлення системи державних соціально-економічних функцій. Історично держава здійснювала функції підтримки та регулювання ринкових відносин у формі захисту приватної власності, координації процесів торгівлі та обміну, реалізації правових норм. На сучасному етапі у складі соціально-економічних функцій держави можна виокремити такі елементи:

– соціальні, що спрямовані на забезпечення належного рівня соціальних стандартів життя і пом'якшення соціальних суперечностей між різними верствами населення;

– економічні, що полягають у регулюванні сфери економічних відносин, створенні належних умов для стабільного розвитку виробництва, ділового партнерства і співробітництва в економічній сфері, організації виробничого процесу на основі функціонування різних форм власності та підприємницької діяльності;

– фінансові, що передбачають створення ефективної системи оподаткування та умов, які стимулюють легалізацію доходів суб'єктів господарювання і зниження рівня "тінізації" економіки;

¹ Кейнс, Дж. М. Общяя теория занятости, процента и денег: пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

² Історія економічних учень: у 2-х ч.: Підручник. Ч. 2 / В.Д.Базилевич, Н.І.Гражевська, Т.В.Гайдай [та ін]; за ред. В.Д.Базилевича. – 3-те вид., випр. і допов. – К.: Знання, 2006. – 576 с.

³ Луніна І. Державні видатки: тенденції і фактори зростання / І.Луніна // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 104–110.

⁴ Нігматулін Р. Об оптимальной доле государственных расходов в ВВП и темпах экономи-

ческого роста / Р.Нигматулин // Вопросы экономики. – 2003. – № 3. – С. 125–131.

⁵ Павлюк К.В. Концептуальні підходи до аналізу державних витрат / Павлюк К.В., Ахмед Т.В. // Фінанси України. – 2007. – № 8. – С. 73–90.

⁶ Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навч. посібник / Ю.В.Пасічник. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання – Прес, 2003. – 523 с.

⁷ Бюджетна система України: Навч. посібник для вузів / Під ред. Юрія С.І. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.

– екологічні, пов’язані з підтриманням екологічної рівноваги та забезпеченням раціонального природокористування з метою досягнення стійкого розвитку і гарантування нормальних умов життєдіяльності не лише для ни-

нішніх, а й для майбутніх поколінь.

Слід зазначити, що в історичному контексті роль держави у забезпеченні економічного та соціального розвитку суспільства постійно зростає. Наслідком цього процесу є збільшення по-

треби в державному фінансуванні, що пов’язане з розвитком системи державного управління та відповідною необхідністю фінансового забезпечення діяльності органів державної влади, які виконують функції моніторингу та контролю підприємницької діяльності суб’єктів господарювання. З другого боку, це зумовлено зростанням попиту на культурну, освітню та благодійну діяльність, що потребує створення фондів фінансових ресурсів, акумуляцію та розподіл яких ефективно може здійснювати лише держава. Усі витрати, пов’язані з діяльністю держави, в економічній теорії прийнято поділяти на чотири категорії: споживання в державному секторі (заробітна плата працівникам державного сектору, поточні витрати на утримання державного апарату), соціальні трансферти (соціальна допомога непрацездатним, пенсіонерам, безробітним, малозабезпеченим), відсотки з державного боргу та державні інвестиції.

Таблиця 1. Порівняння темпів приросту ВВП і державних витрат у країнах ЄС за 2004–2010 рр. *

Країна	Темп приросту, %	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.
Австрія	ВВП	4.46	2.79	5.90	5.76	3.69	-1.48	1.28
	державних витрат	3.24	4.01	11.07	-1.71	1.82	-2.49	2.74
Бельгія	ВВП	5.32	3.91	5.14	5.26	3.32	-0.75	3.51
	державних витрат	6.82	6.41	1.63	11.24	-3.62	-1.36	6.94
Данія	ВВП	2.22	10.90	14.20	11.70	8.73	8.11	-1.16
	державних витрат	2.98	11.92	13.16	8.02	6.26	6.43	0.98
Фінляндія	ВВП	13.85	17.03	15.02	17.91	18.03	5.67	6.90
	державних витрат	16.22	20.14	14.79	18.38	15.22	1.81	11.18
Франція	ВВП	7.56	7.77	8.60	7.76	4.19	-1.46	0.00
	державних витрат	10.05	8.79	8.39	8.37	3.02	-2.20	1.34
Німеччина	ВВП	3.98	4.70	6.20	3.64	1.25	-1.63	2.25
	державних витрат	4.63	6.01	3.13	3.20	-2.21	-5.54	3.42
Греція	ВВП	7.70	7.64	8.54	8.94	-1.73	-9.16	-4.48
	державних витрат	7.23	6.69	10.48	6.79	-0.41	-4.34	1.54
Ісландія	ВВП	-3.57	6.81	4.09	6.14	-0.45	-18.25	-9.41
	державних витрат	0.28	9.94	0.44	1.80	-1.86	-16.87	23.35
Ірландія	ВВП	10.64	13.71	16.77	16.92	7.54	-9.69	1.24
	державних витрат	11.98	12.69	18.18	17.97	9.13	-3.63	18.39
Італія	ВВП	4.59	3.53	4.43	4.47	2.50	-0.26	1.96
	державних витрат	3.28	5.73	3.12	5.35	3.79	-2.11	4.10
Люксембург	ВВП	6.65	10.50	14.95	17.07	11.75	-6.53	-2.32
	державних витрат	16.17	11.30	17.15	14.05	3.94	-12.10	-0.17
Нідерланди	ВВП	-2.18	6.27	3.19	7.92	8.34	-1.74	13.39
	державних витрат	-0.46	8.34	1.00	4.88	10.03	-2.17	15.64
Португалія	ВВП	-7.27	4.82	22.69	11.90	12.53	12.86	-12.55
	державних витрат	-7.71	8.54	25.21	14.66	9.33	12.60	-11.77
Іспанія	ВВП	8.46	5.29	7.53	5.60	3.38	1.32	-0.82
	державних витрат	9.02	3.94	8.93	4.24	3.38	3.43	5.00
Швеція	ВВП	3.41	3.41	4.89	6.23	4.00	-6.18	5.40
	державних витрат	5.50	3.60	2.07	5.64	1.69	-9.20	6.85
Швейцарія	ВВП	0.34	3.44	16.13	10.95	3.53	-4.19	-5.35
	державних витрат	2.36	3.63	13.00	10.34	1.23	-7.28	-4.06
Великобританія	ВВП	6.50	3.48	3.43	5.64	2.18	-5.91	-2.61
	державних витрат	8.89	6.00	5.64	8.34	2.41	-6.55	6.26
Чехія	ВВП	9.19	10.55	14.23	13.78	15.94	2.49	4.46
	державних витрат	13.41	21.22	-1.08	12.99	13.25	0.05	4.72
Естонія	ВВП	2.27	1.76	4.34	3.60	2.73	-4.40	4.91
	державних витрат	5.21	-1.09	1.95	2.38	2.73	-3.26	21.88
Кіпр	ВВП	4.90	3.35	4.06	3.42	1.19	-2.65	3.66
	державних витрат	10.42	15.23	-1.08	5.13	0.02	-5.62	5.66
Литва	ВВП	2.40	13.50	16.83	22.35	16.44	-8.03	-2.12
	державних витрат	-3.20	8.25	17.54	22.35	17.49	-5.01	5.24
Угорщина	ВВП	10.70	7.33	9.82	13.79	4.43	-1.13	2.80
	державних витрат	19.27	3.58	8.49	16.11	8.60	-3.98	-0.04
Мальта	ВВП	5.81	10.26	8.03	-2.74	11.84	-1.94	-5.91
	державних витрат	6.31	20.87	4.56	-4.03	11.09	-5.49	-3.05
Польща	ВВП	3.77	4.12	5.78	5.66	3.43	-2.11	3.38
	державних витрат	4.95	5.06	0.81	7.64	4.62	-5.90	5.83
Румунія	ВВП	4.61	3.24	3.98	5.24	3.17	-0.96	1.94
	державних витрат	1.14	-1.18	4.29	5.24	9.01	6.57	4.88
Словенія	ВВП	11.49	11.50	35.35	20.72	28.84	-2.48	-11.18
	державних витрат	8.90	11.50	33.89	19.67	26.85	-7.07	-7.63
Словаччина	ВВП	6.47	5.06	7.39	9.12	7.89	-4.21	4.38
	державних витрат	7.90	-6.59	0.96	9.98	3.63	-10.25	6.52

* У таблиці виділено періоди порушення закону Вагнера.

Джерело: Eurostat / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> – 04.11.2011. – Назва з екрану.

АНАЛІЗ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНУ ВАГНЕРА ПРИ ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ У ЄС ТА УКРАЇНІ

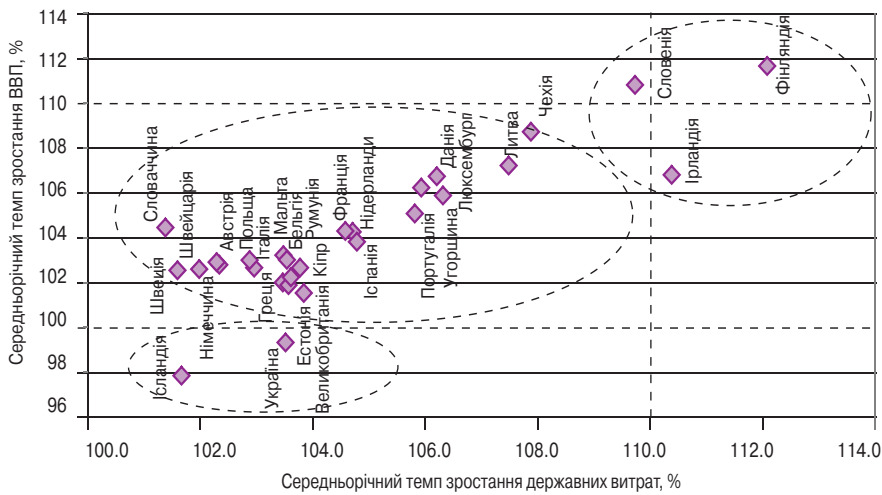
Проблема оптимізації рівня державних витрат є однією з основних для сучасної економічної теорії та практики, оскільки зміна обсягів і структури державних витрат спричиняє зміну сукупного попиту в економіці та істотно впливає на змістовні характеристики економічної системи (конкуренція, ефективність, ступінь впровадження ринкових механізмів та інші).

Тривалий час більшість економістів вважала, що зростання виробництва супроводжується прискореним збільшенням державних витрат. Цей постулат, сформульований німецьким економістом А.Вагнером у 1892 р., відомий під назвою “Закон Вагнера”, або “Закон зростаючих суспільних витрат”⁸. Як свідчать наукові дослідження, закон Вагнера на сучасному етапі розвитку економічної системи формулюється так: суспільний розвиток взагалі та індустріальне зростання зокрема повинні супроводжуватися постійним збільшенням частки державних витрат у валовому внутрішньому продукті⁹.

⁸ Біль Д. Закон Вагнера: до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад / Д.Біль // Журнал Європейської економіки. – 2003. – Том 3 (1). – С. 5–15.

⁹ Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми-Рана и парадокс богатства / Е.Балацкий // Общество и экономика. – 2010. – № 9. – С. 80–97.

Схема. Кластерні групи країн ЄС і України щодо дотримання закону Вагнера

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

Основні причини, що зумовлюють зростання державних витрат, можна об'єднати у три групи:

- 1) соціально-політичні, які є наслідком розширення функцій держави у забезпеченні соціальних стандартів та дотриманні належного рівня національної безпеки;
- 2) економічні, виникнення яких спричинено науково-технічним прогресом, зростанням витрат на розвиток науки, фінансуванням інноваційно-інвестиційних проектів;
- 3) історичні, що виникають під впливом зростання непередбачених державних витрат і супроводжуються збільшенням державного боргу та відсотків за ним.

Законом Вагнера передбачається, що збільшення державних витрат (із урахуванням видатків на загальнообов'язкове соціальне страхування) відбувається вищими темпами, ніж зростання номінального суспільного продукту. Вказані вище положення Вагнера емпірично підтверджуються проведеними дослідженнями динаміки ВВП і державних витрат країн ЄС (див. таблицю 1).

Як свідчать дані таблиці 1, економіка розвинутих країн Європи має певну циклічність у дотриманні базових співвідношень між темпами збільшення державних витрат і зростанням ВВП. На нашу думку, це є свідченням завершення структурного перерозподілу та усталення пропорцій співіснування приватного й державного секторів у економічному середовищі цих держав. Крім того, отримані результати порівняння темпів приросту державних витрат і ВВП свідчать, що закон Вагнера

справедливий переважно для країн із недостатньо розвинутою економікою, а в розвинутих країнах цей закон почав втрачати своє значення з кінця 1970-х років. Це, в свою чергу, пов'язано із завершенням формування конкурентного середовища, в якому приватна складова є обов'язковою умовою ефективного функціонування ринкового механізму. Відповідні висновки за результатами аналізу макроекономічних показників різних країн були отримані такими науковцями та практиками, як С.Ламартіна (S.Lamartina)¹⁰, А.Загіні (A.Zaghini)¹¹, Д.Мітчел (D.Mitchell)¹².

На підставі середньорічних темпів збільшення державних витрат і ВВП країн ЄС і України можна виділити три кластерні групи щодо дотримання закону Вагнера (див. схему):

I група – країни, в яких нарощення державних витрат не супроводжується економічним зростанням (Ісландія, Україна);

II група – країни з помірним приростом державних витрат та помірними темпами економічного зростання (Чехія, Литва, Данія, Люксембург, Угорщина та інші);

¹⁰ Lamartina S. Increasing Public Expenditures: Wagner's Law in OECD countries / S.Lamartina, A.Zaghini; Universitad a Salamanca [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://campus.usal.es/~XVEEP/PAPERS/J1S6/XVEEP-29%20LAMARTINA-ZAGHINI.pdf>. – 10.10.2011. – Назва з екрану.

¹¹ Так само.

¹² Mitchell D. The Impact of Government Spending on Economic Growth / D.Mitchell; Heritage Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.heritage.org/Research/Reports/2005/03/The-Impact-of-Government-Spending-on-Economic-Growth>. – 03.10.2011. – Назва з екрану.

III група – країни з високим приростом державних витрат й інтенсивним економічним зростанням (Словенія, Фінляндія).

У кожній із цих груп країн дотримуються закону Вагнера, тобто існує пряма залежність темпів економічного зростання від зміни державних витрат.

Однак, як свідчать дані графіка 1, для України характерна відсутність чіткого взаємозв'язку між щорічними темпами економічного зростання та динамікою державних витрат, а отже, в даній ситуації, як бачимо, закон Вагнера не відповідає реаліям. Найбільша невідповідність динаміки цих показників спостерігалася у 2004–2006 рр., вона пов'язана з різною спрямованістю в змінах ВВП і державних витрат, зумовленою перерозподілом власності та ігноруванням ринкових механізмів управління економікою.

Водночас дослідження зміни ВВП України залежно від обсягів державних витрат (див. графік 2) свідчить, що в довгостроковій перспективі процеси зростання в українській економіці підпорядковуються дії закону Вагнера. Така тенденція, на нашу думку, передусім зумовлена становленням ринкових механізмів у національній економіці та незавершеністю процесів формування структури власності.

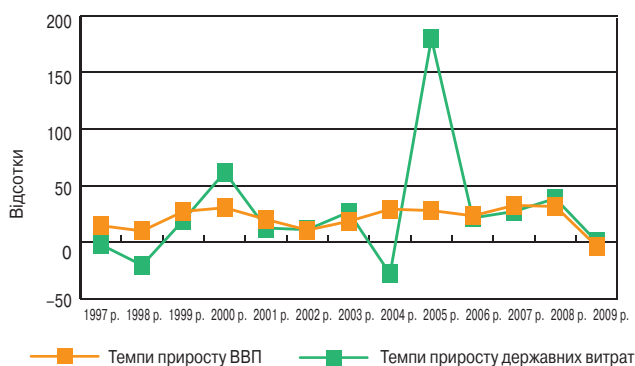
Крім того, А.Вагнер вважав, що з часом зміна структури державних витрат буде пов'язана з їх перерозподілом на користь виконання завдань, необхідних для культурного розвитку та забезпечення добробуту населення, тобто соціальних видатків на освіту, охорону здоров'я, соціального забезпечення. Результатом даного процесу є перевищення коефіцієнта еластичності попиту на суспільні блага одиниці, що вказує на більшу користь та якість суспільних благ для населення порівняно з іншими матеріальними благами. Слід зазначити, що ця гіпотеза Вагнера цілком підтверджується наявною статистикою щодо структури державних витрат країн ЄС та України (див. графік 3).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВНИХ ВИДАТКІВ ТА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

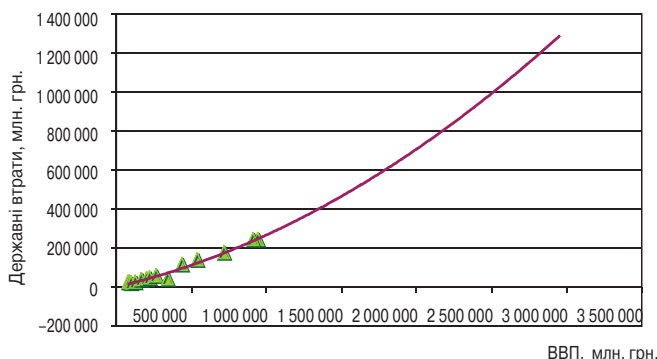
Одним із наслідків реалізації закону Вагнера є загальна тенденція до зростання частки державного сектору в економіці країни, яка

Графік 1. Динаміка ВВП та державних витрат України за 1997–2009 рр.

Графік 2. Виявлення прояву закону Вагнера за даними макроекономічної статистики України

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

призводить до його домінування та перегорення економічної системи в односекторальну за рахунок дії так званого “ефекту комунізму”, що виражається в поступовому поглинанні приватного сектору державним. Так, у більшості країн ЄС протягом 2001–2010 рр. спостерігалось збільшення питомої ваги державних витрат у ВВП (див. таблицю 2). Найінтенсивніше цей показник зростає у Ірландії (в 2.02 раза), Латвії (на 26.86%), на Кіпрі (на 22.11%), в Ісландії (на 20.89%), Португалії (на 20.71%). Зменшення державних витрат відбувалося лише в Словаччині – їх частка у ВВП скоротилася на 10.1%. Дані таблиці 2 свідчать, що в середньому частка державних витрат у ВВП країн ЄС протягом 2001–2010 рр. коливалася від 45.6% до 51%.

При цьому найнижчий рівень державних витрат у ВВП мають країни постсоціалістичного простору: Литва (36.06%); Естонія (36.59%), Румунія (36.69%), Латвія (37.95%), Словаччина (39.25%). Високий рівень фінансування державного сектору спостерігається в таких високорозвинутих європейських країнах, як Данія (54.25%), Швеція (53.72%), Франція (53.71%), Швейцарія (53.51%).

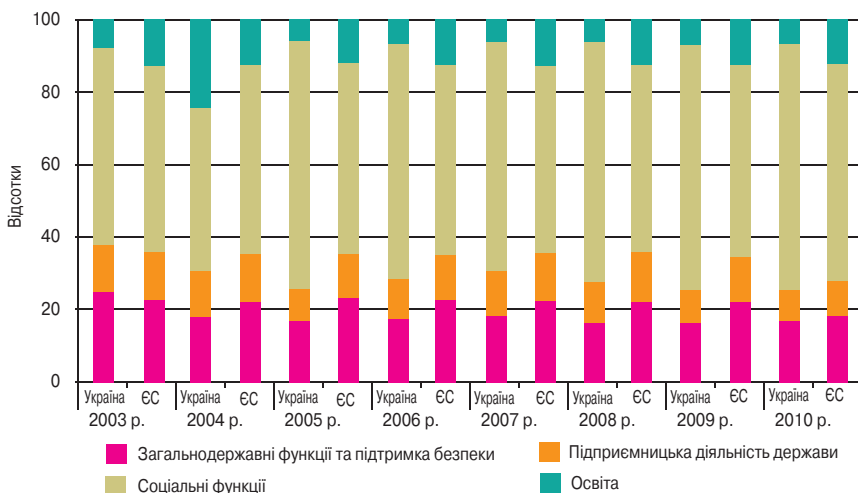
Оскільки вплив державних витрат на динаміку економічного зростання визначається рівнем саморегулювання ринкової системи, науковцями запропоновано врахування так званого ефекту Армі–Рана, виявленого економістами Р.Армі (R.Armeu) та Р.Раном (R.Rahn). Згідно з їхніми дослідженнями позитивний вплив збільшення державних витрат на

зростання ВВП спостерігається до моменту досягнення певного оптимального значення частки державних витрат, а подальше їх нарощування знижує обсяги виробництва в економічній системі.

За оцінками Д.Скаллі (G.Sculli), зниження економічного зростання відбувається після досягнення витратами держави рівня 23% від ВВП країни. Ця оптимальна частка державних витрат отримала назву “точка Скаллі”. Відповідно міжсекторальна конкуренція виникає лише після досягнення саме такої критичної величини присутності державного сектору в національній економіці. Зауважимо, що для більшості країн значення “точки Скаллі” значно відхиляється від указаної вище оптимальної величини, що зумовлено низькою ефективністю системи державного регулювання економіки, зокрема в частині формування бюджетної політики. Так, для США середня частка державних витрат у ВВП становить близько 36%, а для країн ЄС – 47%. Враховуючи те, що темпи зростання ВВП та його рівень у розрахунку на одну особу в США вищий, ніж у країнах Європи, можна стверджувати, що саме сильні позиції держави в країнах ЄС зумовлюють значно нижчі рівні їх рухливості та достатку¹³.

На графіку 4 подано залежність темпів приросту ВВП України від частки державних витрат у його структурі за період 1996–2009 рр. Отримана хвилеподібна траєкторія кривої Армі–Рана вказує на відсут-

Графік 3. Динаміка структури державних витрат з урахуванням видатків на загальнообов’язкове соціальне страхування країн ЄС та України

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних: Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/index>; Міністерства соціальної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mlsp.gov.ua/control/uk/index; Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

¹³ Балацкий Е. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства / Е.Балацкий // Общество и экономика. – 2010. – № 9. – С. 80–97.

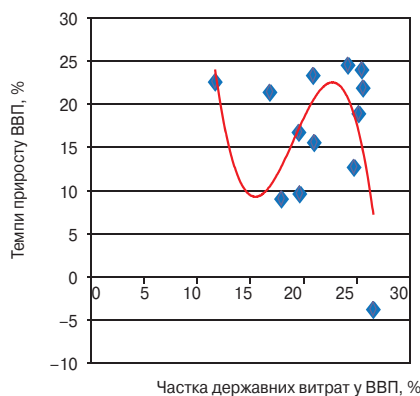
Таблиця 2. Частка державних витрат у ВВП країн ЄС, %

Країни	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	Темп зміни 2010 р. порівняно з 2001 р., %
Австрія	51.3	50.7	51.3	53.8	50.0	49.1	48.6	49.3	52.9	52.5	102.34
Бельгія	49.1	49.8	51.0	49.3	52.1	48.6	48.3	49.9	53.8	52.9	107.74
Данія	54.2	54.6	55.1	54.6	52.8	51.6	50.8	51.9	58.4	58.5	107.93
Фінляндія	48.0	49.0	50.3	50.2	50.4	49.2	47.4	49.3	55.9	55.3	115.21
Франція	51.7	52.9	53.4	53.3	53.6	53.0	52.6	53.3	56.7	56.6	109.48
Німеччина	47.6	47.9	48.5	47.1	46.9	45.3	43.5	44.0	48.1	47.9	100.63
Греція	45.3	45.1	44.7	45.5	44.6	45.2	47.6	50.6	53.8	50.2	110.82
Ісландія	42.6	44.3	45.6	44.0	42.2	41.6	42.3	57.6	51.0	51.5	120.89
Ірландія	33.0	33.4	33.1	33.5	33.8	34.3	36.6	42.8	48.9	66.8	202.42
Італія	47.7	47.1	48.1	47.5	47.9	48.5	47.6	48.6	51.6	50.3	105.45
Люксембург	38.1	41.5	41.8	42.6	41.5	38.6	36.3	37.1	43.0	42.5	111.55
Нідерланди	45.4	46.2	47.1	46.1	44.8	45.5	45.3	46.2	51.5	51.2	112.78
Норвегія	44.1	47.1	48.2	45.4	42.1	40.5	41.1	40.6	46.3	45.9	104.08
Португалія	42.5	42.3	43.8	44.7	45.8	44.5	44.4	44.8	49.9	51.3	120.71
Іспанія	38.7	38.9	38.4	38.9	38.4	38.4	39.2	41.5	46.3	45.6	117.83
Швеція	54.5	55.6	55.7	54.2	53.9	52.7	51.0	51.7	55.0	52.9	97.06
Швейцарія	54.5	55.6	55.7	54.2	53.9	52.7	51.0	51.7	55.0	52.9	97.06
Великобританія	40.2	41.1	42.1	43.0	44.1	44.2	43.9	47.9	51.4	50.4	125.37
Чехія	43.9	45.6	50.0	43.3	43.0	42.0	41.0	41.1	44.9	44.1	100.46
Естонія	34.8	35.8	34.8	34.0	33.6	33.6	34.0	39.5	45.2	40.6	116.67
Кіпр	38.0	40.0	44.6	42.4	43.1	42.6	41.3	42.1	46.2	46.4	122.11
Латвія	35.0	36.0	34.9	35.9	35.8	38.3	35.9	39.1	44.2	44.4	126.86
Литва	36.6	34.6	33.0	33.2	33.2	33.5	34.6	37.2	43.8	40.9	111.75
Угорщина	47.8	51.5	49.7	49.1	50.1	52.1	50.6	49.2	51.4	49.5	103.56
Мальта	42.4	42.6	46.7	45.2	44.6	44.3	42.7	44.0	43.3	42.9	101.18
Польща	43.8	44.3	44.7	42.6	43.4	43.9	42.2	43.2	44.5	45.4	103.65
Румунія	36.2	35.0	33.5	33.6	33.6	35.5	38.2	39.3	41.1	40.9	112.98
Словенія	47.3	46.2	46.2	45.7	45.3	44.6	42.5	44.2	49.3	50.1	105.92
Словацьчина	44.5	45.1	40.1	37.7	38.0	36.5	34.2	34.9	41.5	40.0	89.89
У середньому	46.1	46.6	47.2	46.8	46.8	46.3	45.6	47.1	51.0	50.6	109.76

Джерело: розраховано авторами на основі даних Eurostat / European Commission. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home>.

ність стійких взаємозв'язків між державними витратами й обсягами ВВП України в часі. При цьому вона дає змогу зробити висновок, що для

Графік 4. Крива Армі–Рана і “точка Скаллі” для України

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі даних Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/index>.

Україні максимальний рівень приросту ВВП досягається, коли частка державних витрат становить близько 23%, тобто знаходиться на рівні класичної “точки Скаллі”.

Слід зазначити, що факторна система формування динаміки ВВП в реальності не обмежується виключно державними витратами, а містить велику низку чинників екстенсивного характеру (наприклад, збільшення кількості зайнятих, зростання фізичного обсягу капіталу) та інтенсивних факторів (технологічний прогрес, зростання рівня освіти і професійної підготовки кадрів, поліпшення розподілу ресурсів, законодавчі, інституційні та ін.). Проте вивчення ефекту Армі–Рана передбачає моделювання залежності динаміки ВВП лише від впливу зміни частки державних витрат у його структурі.

Економетрична модель кривої Армі–Рана, отримана на основі мульти-

регресійного вивчення зміни динаміки ВВП залежно від частки державних витрат ($d_{дв}$), описується функцією:

$$\Delta \text{ВВП} / \text{ВВП} = -0.18626 d_{дв} - 0.18345 d_{дв}^2 \quad (1)$$

Ця модель свідчить про недостатньо ефективну бюджетну політику України та низький рівень впровадження ринкових механізмів регулювання економіки, оскільки зростання частки бюджетних витрат знижує темпи приросту ВВП країни.

Таким чином, спільна дія закону Вагнера та ефекту Армі–Рана зумовлює існування об'єктивного обмеження для зростання національної економіки і засвідчує, що при досягненні певної величини ВВП подальше функціонування економічної системи спрямоване лише на збереження вже досягнутого рівня достатку, а не на його накопичення. □